

Побудова та властивості УДК

УДК є міжнародною системою класифікації документів. Вона відповідає найістотнішим вимогам до класифікації (міжнародність, універсальність) та надає можливість відображати новітні досягнення науки та техніки без будь-яких змін у її структурі.

В основі структури УДК – принцип десяткових дробів. Для позначення відділів застосовуються арабські цифри. Індеси УДК побудовані так, що кожна наступна цифра, що приєднується до індексу, не змінює попереднє значення, а лише уточнює, визначаючи більш конкретне поняття.

Таблиці УДК розподілені на основні та допоміжні.

Основна таблиця

Відповідно до десяткової системи всю сукупність знань розділено на десять основних класів:

- 0 Загальний відділ
- 1 Філософія. Психологія
- 2 Релігія. Теологія
- 3 Суспільні науки
- 4 (вільний)
- 5 Математика та природничі науки
- 6 Прикладні науки. Медицина. Техніка
- 7 Мистецтво. Фотографія. Музика. Ігри. Спорт
- 8 Мова. Мовознавство. Художня література. Літературознавство
- 9 Географія. Історія

Клас 0 групує матеріали з питань організації наукової роботи, науково-технічної інформації, писемності, інформаційних технологій, бібліографії й бібліотечної справи, журналістики тощо.

Клас 1 згруповано матеріал щодо історії філософії, категорій і методів філософії, філософських систем і концепцій (ідеалізму, матеріалізму, соціалістичних учень, марксизму тощо). Він компонує літературу з питань загальної психології, психології окремих видів діяльності, віку та статі, парапсихології, гіпнозизму, психотехніки. Крім того у класі 1 розміщено літературу з питань окультизму (алхімії, магії, астрології, гороскопів, спіритизму тощо), хоча частково ці поняття відображені і класі 2.

Клас 2 розміщено документи з питань теорії релігії, релігійної практики окремих релігій та релігійних систем від доісторичних до сучасних.

Клас 3 слугує для групування матеріалів щодо теорії та методології суспільних наук, статистики, демографії, соціології, політики, економіки, права, державного адміністративного управління, військової справи, соціальної допомоги та страхування, освіти та етнографії тощо.

Клас 5 відображає науки, об'єктом дослідження яких є природа, з метою подальшого практичного використання результатів цих досліджень. Висвітлюються

питання теоретичного характеру, дослідження загальних законів математики, фізики, хімії, біології тощо.

Клас 6 відображає питання технології різних галузей промисловості, виробничі процеси, конструкцію обладнання, роботу транспорту і транспортних засобів, сільське господарство.

Клас 7 розміщено документи з питань мистецтва, декоративно-прикладного мистецтва, спорту, ігри.

Клас 8 складений відповідно до таблиць «Загальні визначники мови». Індеси для відсутніх у класі 8 мов можна взяти там само.

Клас 9 містить матеріали з питань археології, географічних та історичних наук тощо.

Під час пошуку і визначення індесів УДК для документів систематизаторам часто доводиться стикатись з проблемними випадками, коли певне поняття чи тема не відображені в таблицях УДК у вигляді прямого індесу. На жаль, у таблицях УДК, як і в будь-яких інших класифікаціях, неможливо позначити всі поняття прямими індесами, однак універсальні можливості УДК передбачають створення нових індесів для понять, не представлених у таблицях, за допомогою комбінування класів, застосування загальних і спеціальних визначників. Для цього і створені допоміжні таблиці.

Допоміжні таблиці

В УДК, крім основної, є допоміжні таблиці визначників, які використовують для подальшої деталізації індесу. Комбінуючи індеси основної таблиці з визначниками, можна отримати велику кількість складних індесів, що розширює діапазон класифікації в цілому. Визначники поділяються на дві групи: спеціальні та загальні.

Загальні визначники відображають загальнопоширені характеристики, тобто ті, що застосовуються у всіх або багатьох розділах таблиць.

Загальні визначники можна приєднувати до будь-якого індесу основної таблиці УДК.

Існує дві групи загальних визначників: незалежні та залежні. При потребі незалежні визначники, а саме визначники мови, форми, місця, народів та часу, можуть використовуватися як самостійні індеси, зокрема, якщо потрібно визначити тільки аспекти місця при складанні картотеки.

Наприклад: (477) Україна

Залежні визначники завжди повинні приєднуватись до індесу – це

- Визначники -02 Властивості;
- Визначники -03 Матеріали;
- Визначники -04 Процеси;
- Визначники – 05 Особи.

Загальні визначники мови містять класифікацію мов. Їх використовують також для позначення багатомовних документів та перекладів з різних мов. Їхній розпізнавальний символ =... (знак Рівності),

Наприклад:

=161.2 Українська мова

398=133.1 Фольклор французькою мовою

53(035)=111=161.2 Англо-український довідник з фізики

Загальні визначники рас, народів та етнічних груп близькі до визначників мови. Їх утворюють із загальних визначників мови, уміщених у круглі дужки, та використовують для позначення національностей, народностей або етнічних груп.

Наприклад:

=111 Англійська мова	(=111) Англійці
=161.2 Українська мова	(=161.2) Українці
=214.58 Циганська мова	(=214.58) Цигани
=133.1 Французька мова	398(=133.1) Фольклор французів

Загальні визначники форми документів мають символ (0...). Їх застосовують для класифікації документів за формою і характером викладу: підручник, стаття, довідник, словник, патент, тощо.

Наприклад:

54(075.8) Підручник з хімії для вузів
77(091) Фотографія, історія питання
331(094.4) Кодекс законів про працю

Загальні визначники місця мають символ (1/9). Їх застосовують для відображення географічного або територіального аспекту, в якому розглядається тема. Вони дають змогу виділяти місце і простір взагалі, фізико-географічні області та зони, ріки, моря, океани, країни тощо. Вони приєднуються до індексу будь-якого розділу. *Наприклад:*

55(477) Геологія України
69(213.5) Будівництво у тропіках
913(100) Регіональна географія світу

Загальні визначники часу мають символ "...". Їх застосовують для утворення підрозділів за хронологічним принципом. Тисячоліття позначається однією цифрою, століття – двома, десятиліття – трьома, рік – чотирма. Перше століття нашої ери позначено двома нулями "00", тому кожне цифрове позначення визначника на одиницю менше цифрового позначення століття. *Наприклад:*

"16" XVII століття
61(52)"08" Японська медицина у IX столітті.

Для визначення періоду часу вказуються роки початку і кінця періоду через косу риску. *Наприклад:*

"04/ 14" період з V по XV століття
"1941/ 1945" період з 1941 по 1945 рр.

Загальні визначники з дефісом мають символ -0. Існує чотири види таких визначників:

-02 Властивості (Вона містить групи властивостей існування, відношення, простору, якості, походження, величин, розмірів, форми, руху, розвитку, послідовності тощо). *Наприклад:*

-027.2 Властивості функції
-027.22 Прикладний
51-027.22 Прикладна математика

-022.5 Властивості розміру
-022.51 Маленький
81'24-022.51(076.3) Малоформатні розмовники

-03 Матеріали (застосовуються для позначення матеріалів або компонентів, з яких виготовлено предмети або вироби. Їх використовують в усіх розділах УДК, коли аспект матеріалу є другорядною ознакою щодо змісту предмета. *Наприклад:*

621.798.1 Тара

621.798.1-033.5 Скляна тара

621.798.1-036.5 Пластмасова тара

-04 Процеси (містять часто вживані загальні поняття, які поки що розміщено по всіх розділах класифікації у вигляді спеціальних визначників з дефісом та з крапкою нуль. *Наприклад:*

-047.44 Аналіз

681.5.012 Аналіз(автоматика)

- 049.5 Безпека

62-785Безпека(техніка)

-047.64 Контроль

334.02 Контроль(економіка)

-05 Особи (містять характеристики осіб в залежності від посади, роду діяльності, віку, статі тощо). *Наприклад:*

24-05 Буддисти

616-083-055.1 Санітари-чоловіки

Спеціальні визначники розповсюджені тільки в одному або кількох розділах основної таблиці. Розрізняють спеціальні визначники за їхніми символами:

-1/-9 визначники з дефісом (крім – 0 Загальні визначники з дефісом),

виконують аналітичну або диференціюючу функцію та служать для позначення елементів, компонентів, властивостей та інших ознак предметів, виражених основним індексом УДК.

Наприклад: визначники, наведені в 62-1/-8 та 66-9, застосовуються в усіх підрозділах 62/69, позначаючи технологічні характеристики та деталі машин; визначники 82-1/-9 застосовуються в розділі 82, позначаючи літературні форми (поезію, драму, романи тощо).

.01/.09 визначники з крапкою нуль (але не 00) є визначниками більш широкого застосування. Вони містять такі характеристики, що повторюються, як аспект розгляду, діяльності, процеси, операції, машини та обладнання.

Наприклад, визначники 3.07/.08, найбільш детально розроблені в розділі 35, можуть застосовуватися в усіх розділах 30/39. Визначники 01/.09, наявні в класі 7(де вони використовуються майже в усіх розділах 71/79), у класі 5 (наприклад у розділах 528, 53, 54, 556, 57/59), у класах 8 і 9; особливо широко вони використовуються в класі 6.

'1/'9 визначники з апострофом, на відміну від -1/-9, та .01/.09 є більш специфічними визначниками та виконують синтетичну або інтегруючу функцію, позначаючи складні поняття за допомогою складної нотації. В одних випадках вони наведені повністю у вигляді таблиць. В інших – утворюються з відповідних підрозділів основних індексів за допомогою паралельного підрозділу.

Приклади:

У розділі 669 «Металургія» визначники утворюються таким чином:

669.35'5'6 Сплави міді-цинку-олова (з 669.35, 669.5, 669.6)

Для наочності спеціальні визначники виділяють вертикальною рисою на полях таблиць.

Спеціальні визначники використовуються в основній таблиці безпосередньо у розділі, в якому застосовуються.

Знаки УДК

УДК має великий набір знаків (символів). Їхнє основне призначення – фіксування відношень між поняттями, що відображені у документах, і утворення правильного пошукового образу, що забезпечує повноту та точність пошуку інформації.

Знак приєднання + (плюс) означає наявність у документі двох і більше незалежних одна від одної тем. Його застосовують для об'єднання як основних індексів, так і визначників. Знак має властивість зворотності. Це означає, що індекси зі знаком «плюс» можна писати у будь-якому порядку. *Наприклад:*

622+669 Гірнична справа та металургія

669+622 Металургія та гірнична справа

669(44+460) Металургія Франції та Іспанії

Знак приєднання не можна замінювати ні знаком поширення, ні знаком відношення. Знак «плюс» застосовують в усіх розділах таблиць УДК.

Знак поширення / (навісна риска) призначений для скорочення умовних позначень при збереженні логічності ділення і для узагальнення ряду послідовних індексів, які не мають у таблиці загального індексу. Застосування знака поширення веде до розширення значення індексу УДК. Завдяки цьому знаку відбувається злиття кількох окремих понять, які розміщені одне за одним, у загальне. *Наприклад:*

011/016 Бібліографії

011 Універсальні і загальні бібліографії

012 Бібліографії творів окремих авторів і окремих творів невідомих авторів

014 Бібліографії праць за певними особливостями

015 Бібліографії за місцем видання

016 Галузеві бібліографії

017/019 Каталоги

Цей вид об'єднання є незворотним.

Знак відношення : (двокрапка) об'єднує між собою індекси двох понять, взаємопов'язаних за суттю.

621.384.634:621.318.3 Сінхротрони – електромагніти(Електромагнітні синхротрони)

635.965:632.38 Кімнатні рослини вірусні хвороби (Вірусні хвороби кімнатних рослин)

821.111:27-23 Англійська література – Біблія(Вплив Біблії на англійську літературу)

«Двокрапка» є потужним інструментом, проте досить невизначеним, бо вказує, що відбувається зв'язок, але не вказує ні на тип зв'язків, ні на їхню послідовність. Індекси з двокрапкою можуть бути зворотні.

Знак подвійного відношення :: (подвійна двокрапка) закріплює певний порядок двох і більше компонентів у складеному індексі, що робить його незворотним. Він

має важливе значення при машинних пошуках, при централізованій каталогізації.
Наприклад :

575.: 576.3 Цитогенетика

Квадратні дужки [...] – знак, який використовують в усіх розділах УДК. За квадратні дужки виносять визначники, що є спільними для двох і більше індексів, а також виносять індекс, який повторюється. *Наприклад:*

[622+669](477) Гірнична справа та металургія України

[004.42:7.05]-051 Комп'ютерні програми – дизайн – особа(програміст-дизайнер).

Методика індексування за УДК.

Можливості УДК дозволяють систематизатору перейти від пасивного відшукування у таблицях індексу, адекватного змісту документа, до активного творення індексів, вільно комбінуючи елементи основної і допоміжних таблиць. Існують правила індексування за УДК.

Правило перше

Індексувати документ за його основним змістом. Наприклад, заробітна плата на будь-якому підприємстві буде 658.32 щодо конкретної галузі.

Правило друге

Враховуючи багатоаспектність УДК, необхідно чітко визначити предмет та аспект його розгляду. *Наприклад:*

Канали

- (аеродинаміка) 533.697.3
- (гідродинаміка) 532.537
- (гідрологія) 556.53
- (гідротехніка) 626
- Кабельні(будівництво) 692.77

Правило третє

Загальні визначники з дефісом -02, -03,-04,-05 не можуть використовуватись як самостійні індекси. Загальні визначники мови, форми, місця, народів та часу також не рекомендується використовувати як самостійні індекси. Проте при організації спеціальних каталогів та картотек можливо використовувати їх як основні індекси, зокрема в картотеці за формою видань.

Правило четверте

При індексуванні документів рекомендується така послідовність пошуку індексу:

- 0/9 (індекс основної таблиці)
- '1/'9 (спеціальні визначники з апострофом)
- .01/.09 (спеціальні визначники з крапкою нуль)
- 1/-9 (спеціальні визначники з дефісом)
- 02 (загальні визначники властивостей)
- 03 (загальні визначники матеріалів)
- 04 (загальні визначники процесів)
- 05 (загальні визначники осіб)

Правило п'яте

Утворення складних індексів. Складні індекси – це індекси, що утворюються сполученням основного індексу із загальним або спеціальним визначником, а також індекси, що утворюються за допомогою «косої риски (/). Для побудови складних

індексів застосовують таку послідовність приєднання визначників до основного індексу або до спеціального визначника, який використовують як основний індекс:

1/9; .01/.09; -1/-9; -02, -03, -04, -05; (0...); (1/9); "..." ; =...; (=...).

Наприклад:

622.341.1'17(477)"18"=112.2 Залізородна гірнична промисловість – відходи – Україна – 19 століття – німецька мова

Правило шосте

Утворення складених індексів. Складені індекси утворюють із двох і більше простих або складних індексів за допомогою знаків відношення та подвійного відношення. На перше місце ставиться індекс , який відображає основну тему документа. Індекси, що приєднуються за допомогою двокрапки тільки уточнюють, деталізують основне поняття. *Наприклад:*

621.74:669.2/.8 Лиття кольорових металів, де...

621.74 Лиття

669.2/8 Металургія кольорових металів

Правило сьоме

Правило першого згадування. Якщо тема в цілому не може бути відображена одним індексом УДК, а лише кількома, то роботи загального характеру, в яких розглядається ця проблема, групуються під індексом, в якому тема згадується вперше, тобто під індексом найменшої абсолютної величини.

Наприклад:

Посібник з обробки металів отримає індекс 621.7(075), незважаючи на те, що для обробки металів є два індекси 621.7 *Обробка в цілому* та 621.91 *Обробка різанням*.